

УДК 378.124

Дмитро Пашенко

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Професійна майстерність розглядається як органічна єдність педагогічної майстерності та вміння раціонально організувати свою наукову роботу. Для підготовки нової генерації викладачів вищого навчального закладу пропонуються дві ідеї: а) збільшення вільного часу викладача; б) прийом на викладацьку посаду переважно тих, хто має базову філологічну освіту (іноземна філологія) за умови, що вони мають другу вищу освіту, що відповідає профілю кафедри, або здобувають таку освіту.

Ключові слова: професійна майстерність викладача, вільний час педагога.

Професія викладача ВНЗ включає в себе два основні, взаємопов'язані види діяльності: педагогічну та наукову. Відповідно до цього, професійна майстерність викладача педагогічного університету включає в себе педагогічну майстерність та вмінні організувати власну наукову роботу. Бажано, щоб обидві ці складові були збалансованими. Це істина, яка не потребує доказів. З питання педагогічної майстерності вже є стільки досліджень, що їх, здавалося б, потрібно вже не стільки примножувати, як реалізовувати на практиці. Та й з наукової організації праці (НОП) викладача-науковця вже, на перший погляд, достатньо є рекомендацій. Втім, не слід відкидати цінного досвіду наших попередників.

Відомо, що ще на початку 80-х років минулого століття з ініціативи тогочасного ректора Полтавського педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка І. А. Зязюна було започатковано вивчення в педагогічних інститутах курсу «Основ педагогічної майстерності». Не випадково саме він був ініціатором цієї ідеї. І. А. Зязюн працював до цього в Київському театральному інституті, де курс акторської майстерності був одним з основних. Враховуючи, що вчитель у класі – це також у певній мірі актор, цілком закономірно, що і його потрібно ще в стінах педагогічного навчального закладу навчати елементам акторської майстерності (оволодівати ораторським мистецтвом; займатися постановкою голосу; відшліфувати жести, міміку; слідкувати за власним зовнішнім виглядом тощо).

Для розвитку в майбутніх учителів педагогічної спостережливості та перцептивних здібностей тут успішно використовувався на заняттях з

цього курсу досить ефективний методичний прийом – визначення емоційного стану й можливих думок осіб, зображених на фотографії.

Студент, отримавши фотографію, має розповісти все те, що «прочитав» на обличчі, визначив по позі, жесту зображеної на фото людини. Прищеплена в стінах педагогічного ВНЗ звичка з біглого погляду, швидко й непомітно для співрозмовника, аналізувати вираз його обличчя й позу є безцінною професійною якістю, бо дозволяє краще зрозуміти людину, її емоційний стан, мотиви поведінки й проектувати її реакцію на слова чи дії педагога. Без знання всього цього вчитель не зможе відчувати почуття емпатії до співрозмовника, а отже, й здійснювати справді гуманістичне виховання.

Не випадковим є і місце виникнення ідеї впровадження курсу «Основ педагогічної майстерності» саме в Полтавському педагогічному інституті, випускниками якого в свій час (тоді ще Полтавського учительського інституту) були А. С. Макаренко та В. О. Сухомлинський, які в своїх творах дуже глибоко й різнобічно висвітлили це питання.

Як видно з листів А. С. Макаренка до його майбутньої дружини – Г. С. Салько – він сам наймав собі актора-репетитора з Полтавського театру для постановки голосу, зазначаючи при цьому, що не збирається співати, а лише хоче, щоб його голос почув і правильно зреагував на будь-яку його вимогу кожен вихованець.

Усім відома класична фраза А. С. Макаренка про те, що він відчув себе майстром-педагогом лише після того, як домігся промовляти просту фразу: «Йди сюди!» двома десятками відтінків у голосі та ще й у супроводі з безліччю варіантів у жестах та міміці. Макаренко пророче підмітив, що настане той час, коли при підготовці до учительської діяльності майбутньому педагогу будуть здійснювати постановку і голосу, і ходи, і міміки, і жестів. Залишилося в силі і його твердження, що кожний учитель (не будь-яка людина, а кожний учитель!) може стати майстром своєї справи, якщо, по-перше, він не ледар, а, по-друге, працює серед досвідчених, згуртованих колег.

І. А. Зязюн помітив, що студенти педагогічного ВНЗ можуть продемонструвати, як правило, не більше 3–5 варіантів промовляння цієї фрази. Лише ті студенти, які мали досвід роботи в драматичному гуртку, виявлялися спроможними відтворити 7–8 варіантів відтворення цієї фрази. Висновок напрашувався простий і в дусі Макаренка: потрібно ще в стінах педагогічного закладу отримувати досвід в постановці свого голосу.

Але ж у звичайному житті кожен з нас без будь-якої спеціальної підготовки говорить цю і інші фрази абсолютно щиро з безліччю відтінків (в залежності від реальних обставин, в яких промовляється та чи інша фраза). Далеко не кожен народний артист зможе так же запально відтворити промовлену нами фразу. То може просто потрібно бути максимально щирим в своїх почуттях, переконаним в тому, про що

говориш співрозмовнику і тоді не потрібно буде використовувати якісь штучні акторські прийоми?

Це підтверджують і слова В. О. Сухомлинського: «...справжній вихователь переживає глибоке почуття образи, коли діти роблять щось не так. Коли він чимось обурений, він говорить пошепки, і клас прислухається до кожного його слова, затамувавши подих. Це не якась спеціальна постановка, вироблення голосу, ні, це йде від душі, від великої внутрішньої культури і вихованості почуттів» [2, с. 498].

Цінними є роздуми В. О. Сухомлинського про педагогічну майстерність учителя та, що не менш важливо, про необхідність наявності і у школяра, і у вчителя вільного часу. Він зазначав, що якою б талановитою не була людина, яку б базову підготовку вона не мала, якщо не вчитиметься на досвіді (власному та інших педагогів), то ніколи не стане кваліфікованим викладачем-професіоналом.

У книзі «Павлиська середня школа» він пише: «Учителеві потрібний вільний час, щоб обдумувати нові досягнення науки, поповнювати свої знання, узагальнювати набутий досвід. У нашому колективі суворо додержують правила: тільки один день на тиждень у вчителя може бути зайнятий роботою на теоретичному семінарі чи на засіданні педагогічної ради, чи на методичному об'єднанні. Усі інші дні вчитель використовує для самостійної роботи, для відпочинку, для того духовного спілкування з вихованцями, яке дає йому моральне й естетичне задоволення. І найголовніше, для чого вчителеві потрібен час, – це читання. Без читання, без духовного життя вчителя серед книжок втрачають сенс усі заходи підвищення його педагогічної кваліфікації» [1, с. 73]. І трохи далі В. О. Сухомлинський додає: «Учитель зможе перейняти досвід тільки за тієї умови, якщо читання стало для нього найважливішою духовною потребою, якщо в нього є не тільки книжки, а й час для читання. Час – це духовне багатство вчителя, його треба берегти, вміло організовуючи навчально-виховний процес» [1, с. 74]. Ці слова мають пряме відношення і до викладача вищої школи. Більше того, викладачі педагогічного університету зобов'язані готувати студентів до того, щоб вони поважали вільний час учня та вміли розумно використовувати свій вільний час. Але як цього домогтися, коли сам викладач педагогічного ВНЗ не має вільного часу? А не маючи власного вільного часу, чи можна своїх студентів навчити ставитися до вільного часу як до «неоціненого багатства», за словами В. О. Сухомлинського.

Існує не лише в нашому університеті, а й у вищій школі України ще одна гостра проблема, яка практично унеможливорює якісне викладання багатьох дисциплін. Всі ми багато чуємо і говоримо про Болонський процес, про «стандартизацію» навчального процесу, але те, чим кожному з нас доводиться зараз займатися, свідчить, що тут справжньої стандартизації і близько нема.

Згадаймо, якими були навчальні плани вищих педагогічних навчальних закладів за радянських часів. Якщо це був навчальний план по підготовці вчителя початкових класів, то і в Москві, і в Умані, і в Мінську і в Тбілісі кожна навчальна дисципліна вивчалася синхронно в одних і тих же семестрах, кількість годин була скрізь однакова з точністю до години і закінчувалося вивченні цієї дисципліни скрізь однаково – або заліком, або екзаменом. Єдина відмінність була: якщо в Уманському педінституті вивчалася українська мова, література та методики їх викладання, то в Тбіліському педінституті в тому ж обсязі і в тих же семестрах – грузинська мова, література та методики їх викладання. Такий стандарт дозволяв вільно переходити з одного педагогічного ВНЗ в інший майже без перескладання іспитів та заліків. Завдяки цьому і навчальні програми, і підручники, і посібники були узгодженими й придатними для використання на всій території СРСР.

Що ми маємо зараз, кожен з нас знає по собі. Навіть у межах одного факультету ні про який стандарт і мови не може йти, хоч при цьому робиться посилення на вимоги «державного стандарту». Одна і та ж дисципліна для одної спеціальності передбачає 10 лекційних годин, для другої – 14 годин, а для третьої – 18 годин (на інших факультетах ця цифра може варіюватися від 8 до 32 годин). Як тут можна читати одним потоком? До того ж за навчальним планом для одної спеціальності передбачено читання цієї дисципліни у першому півріччі, для другої – частина у першому, а частина у другому півріччі, а для третьої спеціальності весь курс читається у другому півріччі. Виникає не діалектична, а штучно створена безглузда суперечність: з одного боку, для економії державних коштів і робочого часу викладача потрібний чіткий стандарт, щоб читання курсу для усіх спеціальностей не лише факультету, а й університету синхронно читалося одним потоком і в одному обсязі, а з іншого боку, в навчальних планах кожного факультету цієї синхронності не передбачено.

А причина тут одна: деканатам дозволено перекроювати весь навчальний план. А мало б бути зовсім інакше: лівова частина навчального плану, призначена для нормативних, однакових для багатьох спеціальностей та спеціалізацій навчальних дисциплін, мала б бути недоторканою, а для варіативної частини в усіх навчальних планах мали б бути виділені синхронні, абсолютно однакові за обсягом і за розташуванням по семестрам місця. За межі цих місць жоден деканат не повинен мати права виходити.

Якщо цього не зробити, то у викладача хронічно не буде вільного часу для підготовки до занять, для наукової роботи, для вдосконалення професійної майстерності. Матимемо те, що маємо.

На окремі спеціальності магістратури набрано по 3–5 студентів. Є випадки, коли прийнято на якусь спеціальність лише одного (!) студента, але на кожну спеціальність доводиться окремо розробляти свій

ексклюзивний навчально-методичний комплекс. Це також забирає дуже багато того часу, який міг би стати тим, що прийнято називати «вільним часом» викладача.

У попередні роки, коли наш заклад був педагогічним, а ще раніше – учительським інститутом, наукова складова в діяльності викладача була не такою актуальною. Іноді на викладацьку посаду запрошували досвідчених учителів-практиків, особливо для читання методики викладання тієї чи іншої дисципліни. Можна було все життя пропрацювати в інституті, один раз за кілька років публікуючи тези або статтю обсягом в 2–3 сторінки машинопису.

Дехто з тих викладачів, які так і не захистили кандидатської дисертації й мали обмаль наукових публікацій, часом були віртуозами-методистами та блискучими викладачами-предметниками, яких випускники ще десятки років згадували, а дехто згадує і донині, добрим словом за ту допомогу, яку їм було надано ними в професійному становленні. Можна назвати декого з них: Богачук Л. Г., Імас Г. Й., Нещадим А. Т., Кошелева Є. П., Хенкін С. Я. та багато інших. Вони блискуче володіли матеріалом тих дисциплін, які читали, і методикою їх викладання, бо весь свій вільний час фактично присвячували самовдосконаленню та підготовці до роботи з студентами. Може в якійсь мірі й добре, що в ті роки цих людей не відволікали примусово на неодмінне написання не менш як трьох статей на рік обсягом у 8 і більше сторінок кожна, не примушували брати участь у не менш як п'ятих (протягом одного року!) наукових конференціях. Їм не потрібно було їздити по іншим ВУЗам й усіма правдами й не правдами збирати рецензії на саморобну навчальну програму з дисципліни, яку вони читали, бо були стандартні для всіх педвузів Радянського Союзу навчальні програми з кожної дисципліни. Завдяки цьому у викладачів був значний резерв вільного часу, який вони мали змогу оптимально використовувати для підготовки компетентних учителів школи. Якби будь-кого з них у той час замінили пересічним кандидатом наук, то і для відповідного факультету, і для інституту в цілому це була б кадрова недоречність.

Але змінився час, змінився статус нашого навчального закладу, кардинально змінилися й вимоги до сучасного викладача. Тепер вже і протягом одного десятиліття неможливо протриматися на викладацькій посаді без отримання вченого ступеня. І це абсолютно правильно, це відповідає й зарубіжному досвіду. В багатьох університетах США у контракті чітко передбачається отримання вченого ступеня протягом першого, як правило 5-річного, терміну перебування на посаді викладача. Якщо ця умова ним не виконана, то про продовження контракту не може бути й мови, незалежно від будь-яких інших його успіхів.

Для того, щоб сучасний викладач ВНЗ вправно виконував навчальну місію та максимально плідно займався науковою роботою, в нашому

університеті розроблено критерії оцінювання рейтингу викладачів з наукової та навчально-методичної роботи. Самі по собі критерії оцінювання цих видів роботи викладача стимулюють нашу професійну діяльність, нагадують, які ще резерви недостатньо використовуються. Втім, якщо викладач працює за покликанням, то його підганяти не потрібно, бо власний досвід та інтуїція підкажуть йому, що зараз найголовніше в інтересах справи і на чому слід зосередити свої зусилля в першу чергу, щоб був якомога кращим якісний кінцевий результат – професійно компетентний наш випускник. При цьому викладач не забуватиме про необхідність невинного підвищення власної професійної майстерності, підтримання себе в належній інтелектуальній і фізичній формі, приділення достатньої уваги власним дітям.

То не зовсім добре, коли навчальний і науковий відділи наввипередки підганяють викладача цими рейтингами, а на радах факультетів приймаються все нові й нові нормативи-зобов'язання, спрямовані на невинне щорічне нарощування числових показників.

У фізиці є фундаментальний закон збереження енергії. Безглуздо намагатися перехитрити його. Потрібно, мабуть і в університеті дотримуватися своєрідного «закону збереження часу і сил викладача». Якщо запроваджується якийсь додаткове навантаження, новий вид діяльності чи якась нова писанина, то відразу потрібно чітко вказувати, за рахунок скорочення чого це нововведення буде виконуватися. Інакше викладач вимушений буде самовільно «творчо» вирішувати це питання. Адже він просто не встигатиме написати три ВАКівські статті або взяти реальну участь не менш як у п'яти наукових чи науково-практичних конференціях. Рано чи пізно, але неодмінно, це призводить до витонченої, часом вже й не приховуваної, халтури, яка формально дає високі числові показники, але не сприяє ні розвитку науки, ні поліпшенню навчально-виховного процесу.

Сьогодні змінилися вимоги до якості вищої освіти, виник Інтернет, появились дистанційні технології навчання, поступово впроваджуються електронні підручники, проблема глобалізації ставить перед освітньою галуззю цілу низку нових завдань. Це і необхідність володіння іноземними мовами, насамперед англійською, і вміння активно користуватися новими інформаційними технологіями, розробляти електронні посібники та підручники тощо. Кожна з цих нагальних потреб сьогодення має цілком реальні шляхи розв'язання, але й потребує певних коштів та часу. Неможливо розв'язати все і відразу. А іноді варто піти й дещо не традиційним шляхом.

Наприклад, вже у цьому навчальному році в нашому університеті виникне гостра потреба читати низку курсів для іноземних студентів англійською, а може й іншими мовами. Викладачу-предметнику оволодіти досконало іноземною мовою за такий короткий відрізок часу та при

нинішньому навантаженні практично неможливо, навіть якщо він терміново почне здобувати нову, філологічну спеціальність. Значно реальніше брати на ті кафедри, де виникне потреба викладати іноземною мовою, викладача-філолога з вільним володінням іноземною мовою й терміново перекваліфікувати його на відповідну спеціальність, наприклад із суспільних чи психолого-педагогічних дисциплін. Тоді за відносно короткий час можна реально отримати справжнього сучасного викладача ВНЗ з бездоганним володінням іноземною мовою.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що всі шляхи забезпечення професійної майстерності викладача педагогічного університету зводяться до одного – виявлення резервів вільного часу та ефективного їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 5–390.
2. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 390–626.